

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่งประเทศ
(อภักดิ์มรดก)

งานศิลปหัตถกรรมประเภท
งานหัตถกรรมทองเหลืองสาน
(จักสานทองเหลือง)

งานหัตถกรรมเครื่องจักสาน โดยทั่วไปมักนำไม้ไผ่ หวาย ผักตบชวา ย่านลิเภา ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ตามความถนัดของช่างฝีมือแต่ละท้องถิ่นที่มักจะมี ความผูกพันกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ผสมผสานกับภูมิปัญญาการจักสาน ก่อเกิดเป็นผลงานเครื่องจักสานที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และมีการประยุกต์พัฒนาเป็นผลงานเครื่องจักสานที่มีความประณีต และละเอียดอ่อนนับจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้

หากแต่ยังมีงานหัตถกรรมจักสานอีกประเภทหนึ่ง ที่เลือกใช้วัสดุที่มีความแตกต่างออกไป เพื่อสร้างคุณค่า เกิดความประณีตสวยงาม โดยการนำทองเหลืองแผ่นมาดัดแปลงเป็นทองเหลืองเส้น และนำมาขึ้นเป็นโครง สานขึ้นรูปด้วยลายขัด เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กระบุง กระจาด ตะกร้า แจกันดอกไม้ เรียกรงานประเภทนี้ว่า “งานจักสานทองเหลือง” หรือ “งานหัตถกรรมทองเหลืองสาน”

“งานจักสานทองเหลือง” เป็นงานหัตถกรรมด้วยการสานด้วยเส้นทองเหลือง เป็นงานที่ต้องใช้ทั้งฝีมือ และทักษะเชิงช่างขั้นสูง และต้องมีความประณีต ความพิถีพิถัน จึงจะได้ผลงาน “จักสานทองเหลือง” ออกมาเป็นงานที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ปัจจุบันเหลือช่างฝีมือที่ทำอยู่น้อยมากแล้ว

เครื่องจักสานทองเหลือง : เอกลักษณะ ที่สะท้อนภูมิปัญญาและทักษะฝีมือ เชิงช่าง

ทองเหลือง โลหะผสมระหว่างทองแดงและสังกะสี มีคุณสมบัติคล้ายทองคำ เพราะมีคุณสมบัติที่ต่อต้านการเกิดสนิมได้ดี ในยุคสำริดมีความเชื่อว่าทองเหลืองเป็นโลหะที่แข็งแกร่งที่สุด มนุษย์รู้จักการนำทองเหลืองมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นำมาทำเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับสำหรับตกแต่งบ้านเรือน อีกทั้งความเชื่อที่ว่าทองเหลืองนั้นเป็นโลหะที่แข็งแกร่งที่สุดยังคงเป็นความเชื่อที่ตกทอดมาสู่ปัจจุบัน

งานจักสานทองเหลือง ถือเป็นงานหัตถกรรมที่พัฒนาจากรากฐานภูมิปัญญางานจักสานเครื่องหวาย และไม้ไผ่ที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ นำมาสร้างเป็นเครื่องใช้ไม้สอย เช่น กระจับปี่ ตะกร้า กระจาด ชะลอม ข้องใส่ปลา ไช บั้ง เป็นต้น โดยผลิตภัณฑ์ยังคงรูปแบบเดิมเอาไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ และมีการพัฒนาชิ้นงานขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะใช้วิธีการสานด้วยลายขัดเป็นหลัก เนื่องจากเส้นทองเหลืองนั้นไม่สามารถยืดหยุ่นตัวได้แบบไม้ไผ่ที่จะมีความอ่อนนุ่มกว่า แต่ยังคงมีการพัฒนาทางด้านสีสัน จากเดิมใช้เพียงแค่ทองเหลืองเป็นวัตถุดิบหลักในการสาน แต่ในปัจจุบันมีการแทรกด้วยเส้นโลหะ นิกเกิล หรือ อลูมิเนียม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีสีสันหรือลวดลาย

ที่แปลกใหม่จากเดิม ด้วยคุณสมบัติที่มันวาวของทองเหลือง ทำให้ผลิตภัณฑ์จากทองเหลืองมีความสวยงาม แวววาว และมีสีทองสุกปลั่ง

การจักสานทองเหลืองเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งฝีมือ ความละเอียด ประณีต หากผลิตภัณฑ์ชิ้นใดที่ทำเสร็จแล้ว เมื่อพบว่าผลิตภัณฑ์ที่ทำออกมานั้นไม่มีความสวยงาม จะต้องแก้ไขงานชิ้นนั้น โดยการรื้อและขึ้นรูปใหม่ ส่งผลให้เส้นทองเหลืองเกิดความเสียหายได้ ดังนั้นในการทำผลิตภัณฑ์แต่ละชิ้น จะต้องใส่ใจในรายละเอียด และพิถีพิถันกับกรรมวิธีขั้นตอนการทำงาน ตั้งแต่เริ่มแรกจนเสร็จสิ้น

การสร้างสรรคงานหัตถกรรมสานทองเหลือง มีเอกลักษณ์โดดเด่นคือ การนำเส้นทองเหลืองมาสานด้วยเทคนิคการใช้ลายขัด เน้นที่ฝีมือการจักสานให้แน่น เส้นทองเหลืองต้องเรียบไม่คดงอ เมื่อสานเสร็จแล้วต้องนำมาเก็บรายละเอียดตัดเส้นทองเหลืองให้เป็นเส้นตรง เรียงสวยงาม เพื่อให้ชิ้นงานมีความประณีตยิ่งขึ้น

ส่วนลวดลายที่ใช้ในการสานทองเหลืองนั้นอาจมีไม่มากนัก โดยลวดลายต่าง ๆ จะประยุกต์ตามทีเส้นทองเหลืองสามารถจะสานได้ เนื่องจากการตัดหรือสานเส้นทองเหลืองนั้นยาก เพราะมีความแข็งและไม่เรียบ จึงไม่สามารถสานได้ง่ายเหมือนหวายหรือไม้ไผ่ ลวดลายที่สามารถนำมาประยุกต์สร้างเป็นลวดลายกับผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองสาน เช่น ลายขัด 2 เส้น ลายชะลอม ลายกระจับปี่ ลายข้าวหลามตัด ลายพับดอก เป็นต้น

เทคนิคการสร้างงานจักสานทองเหลือง

การเตรียมลวดทองเหลือง ลวดที่นำมาใช้ควรเลือกเส้นทองเหลืองที่มีสปริง หรือลวดสุกที่ผ่านการเผาไฟอบมาแล้ว ซึ่งจะทำให้ลวดมีความยืดหยุ่นสูง ทนทาน ไม่ขาดง่าย เมื่อนำมาสานลวดจะไม่นิ่มเหมือนลวดดิบ สานขึ้นรูปได้ง่าย ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้นั้นทนทาน และมีรูปทรงที่สวยงาม

การเตรียมเส้น

- เส้นทองเหลืองแบน (เส้นตอก) ก่อนนำไปจักสาน ควรยืดเส้นทองเหลืองให้ตรง และแบนเรียบ โดยตัดเส้นทองเหลืองให้มีความยาวเส้นละ 20 เมตร นำปลายเส้นทองเหลืองด้านหนึ่งมามัดเหนียวกับตะปูที่ตอกติดกับต้นไม้ ใช้คีมปากแหลมจับปลายเส้นทองเหลือง ดึงให้ตึงพอประมาณ จะได้เส้นทองเหลืองที่เรียบแบน ส่วนเส้นทองเหลืองเส้นกลมสามารถนำไปใช้ได้โดยไม่ต้องผ่านการดัดเส้นลวดก่อน

- การทำลวดเกลียว สำหรับใช้สานลายโปร่ง หรือขอบกระຈาด เพื่อสร้างงานให้ดูมีมิติ ซึ่งจะต้องทำการพันเกลียวเส้นทองเหลือง โดยนำทองเหลืองเส้นกลมมาคล้องตามแกนมอเตอร์ จากนั้นเปิดสวิตซ์ให้มอเตอร์หมุนเพื่อให้เส้นทองเหลืองพันเป็นเกลียว นำเส้นทองเหลืองออกมาดัดให้เรียบก่อนนำไปใช้งาน

- การสาน ควรจัดลวดโดยการวางเส้นทองเหลืองให้ตึงพอเหมาะ ไม่ตึงหรือหย่อนจนเกินไป ในขณะที่สานควรใช้ไขควงจัดลวดไปด้วย เพื่อให้กลายเป็นระเบียบสวยงาม

ข้อควรระวัง ควรระวังอย่าให้เส้นทองเหลืองโดนน้ำก่อนลงน้ำยาเคลือบ เพราะจะทำให้เกิดรอยดำที่เส้นทองเหลือง

ลวดที่ผ่านการทำให้เป็นเกลียว

ความเป็นมาของงาน หัตถกรรมจักสานทองเหลือง

งานจักสานทองเหลือง เริ่มต้นจาก นายวินิตย์ และ นางสร้อย ธรรมประทีป ชาวบ้านคลองขุดใหม่ อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพ่อค้าประกอบอาชีพนำทองเหลืองแผ่น ทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ วันหนึ่งมีลูกค้าชาวต่างชาติมาขอให้ ลองสานกระจาดเพื่อนำไปใส่ขนมปัง จึงได้ริเริ่มลองนำทอง เหลืองแผ่นบางมาตัดเป็นเส้นและรีดให้บาง ขึ้นรูปงานสาน เหมือนงานจักสานไม้ไผ่เพื่อสานให้เป็นกระจาด จนได้เป็นกระจาด ขนาด 6 นิ้ว สำเร็จตามที่ต้องการ หลังจากนั้นจึงมีการพัฒนาทำ เป็นผลิตภัณฑ์จากเส้นทองเหลืองเป็นผลงาน “จักสานทองเหลือง” รูปแบบต่าง ๆ จนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

งานจักสานทองเหลืองในอดีต เริ่มจากการสานเป็น ภาพชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น กระจาด ตะกร้า กระบุง แจกัน ถึงขยะ สำหรับเป็นเครื่องใช้ตามโรงแรม ตกแต่งบ้านเรือน รวมถึงยังเป็นเครื่องใช้ในสถานที่ที่มีความโอ่อ่าหรูหราที่มีการนำไปใช้กัน อย่างหลากหลาย เช่น บ้านคหบดีที่มีฐานะยศถาบรรดาศักดิ์ ด้วยเพราะผลิตภัณฑ์ที่ทำจากทองเหลือง ล้วนเป็นงานที่มีคุณค่า มีราคา มีความโอ่อ่าสวยงาม ในสมัยโบราณจึงเชื่อว่าผู้ใดที่มี ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองไว้ใช้ภายในครอบครัว ถือว่าเป็น ผู้ที่มีฐานะมั่งคั่ง เป็นที่นับหน้าถือตาของผู้คนทั่วไป

ต่อมาเมื่องานทองเหลืองเป็นที่นิยมมากขึ้นจึงมีการ ผลิตเป็นของชำร่วยชิ้นเล็ก ๆ ในงานต่าง ๆ แต่เมื่อยุคสมัย เปลี่ยนไป ทองคำมีราคาเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้ทองเหลืองนั้นมี มูลค่าเพิ่มขึ้นตามอีกหลายเท่าตัว จึงได้มีการนำลูมิเนียมมาใช้เป็นวัสดุทดแทนแผ่นทองเหลืองอยู่บ้าง ด้วยการใช้แผ่นลู มิเนียมมาผสมผสานและทดแทนมากขึ้น เช่น การสานทำเป็น ของที่ระลึก แล้วนำมาจัดเป็นชุดเข้าด้วยกัน ระหว่างผลิตภัณฑ์ ที่มีสีเงิน ที่ทำด้วยแผ่นลูมิเนียม และสีทองที่ทำด้วยแผ่น ทองเหลือง โดยมีความเชื่อว่า ของที่ระลึกที่มีรูปลักษณะเป็น งานจักสาน เช่น ชะลอมเงิน ชะลอมทอง หรือ สุ่มเงิน สุ่มทอง จะเปรียบเสมือนการเรียกเงินเรียกทอง ตักเงินตักทอง ให้ไหล มาเทมา ถือเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่ครอบครอง

กรรมวิธีการสร้างงาน หัตถกรรมจักสานทองเหลือง

วัสดุ / อุปกรณ์ที่ใช้ในงานจักสานทองเหลือง

ลวดทองเหลืองเส้นกลม (ลวดसान)

ลวดทองเหลืองเส้นแบน (ตอก)

ลวดทองเหลือง ท้องปลิง

ลวดทองเหลืองพื้นเกลียว

แม่พิมพ์

ค้อน

น้ำยาล้างสนิม (โครมิกซ์)

กรดดินประสิว

น้ำยาซิลิโคน สำหรับใช้เคลือบชิ้นงาน

คีมตัดลวด และคีมปากจิ้งจก

ค้อนเขาควาง, ค้อนเหล็ก

กรรไกร

ตะไบ

ลวดทองเหลืองเส้นแบน

ลวดทองเหลืองเส้นกลม

การขึ้นโครง

การขึ้นรูป

การสานใส่ลาย

การพับลวด

ขั้นตอนการทำจักสานทองเหลือง

การขึ้นโครง นำเส้นทองเหลืองเส้นแบนมาตัดให้ได้ขนาดที่ต้องการ แล้ววางเรียงบนพื้นเรียบ โดยวางให้ระยะเท่ากัน แล้วนำเส้นทองเหลืองเส้นแบนมาสานขัดเป็นแนวนอนกับเส้นแนวตั้ง ให้ได้ฐานขึ้นงานตามขนาดที่ต้องการ

การขึ้นรูป ใช้ลวดทองเหลืองเส้นกลม นำมาสานสลับไปมาโดยสานขัดกับลวดทองเหลืองเส้นแบน แล้วนำไปวางบนพิมพ์เป็นส่วนฐานล่าง ตัดให้ได้รูปตามทรงของพิมพ์

การใส่ลาย ในขั้นตอนการใส่ลายนี้ ลวดลายต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับจินตนาการของผู้สาน โดยสานสลับไปเรื่อย ๆ จนได้ลวดลายตามที่ต้องการ

การพับลวดทองเหลืองเส้นแบน เมื่อสานได้ตามขนาดที่ต้องการแล้ว ให้พับเส้นทองเหลืองเส้นแบนส่วนขอบที่เกินออกมา โดยนำไปวางบนทั้งแล้วใช้ค้อนทุบให้เส้นทองเหลืองพับลงมา

การติดขอบชิ้นงาน การติดขอบชิ้นงานเพื่อให้งานมีความแข็งแรง อีกทั้งยังเป็นการปิดรอยของชิ้นงาน ให้ชิ้นงานดูสวยงามเรียบร้อย โดยการนำทองเหลืองเส้นแบนมาดัดให้โค้งทำเป็น 2 ชั้นขนาดเท่ากัน แล้วนำไปประกอบเข้ากับชิ้นงาน โดยนำลวดทองเหลืองเส้นแบนที่เตรียมเอาไว้ มาประกบปากกระຈาดเป็นขอบนอก และขอบใน จากนั้นนำลวดทองเหลืองเส้นกลม มามัดเป็นระยะ ๆ ห่างประมาณ 2.5 เซนติเมตร มัดจนรอบปากกระຈาด แล้วใช้คีมปลายแหลมบิดเส้นทองเหลืองเส้นกลมเพื่อรัดขอบกระຈาดให้แน่น

การติดหู ชิ้นงานที่ต้องมีหูหิ้วประเภทตะกร้า ต้องเติมหูตะกร้าโดยใช้เส้นทองเหลืองเส้นแบนมางอให้ได้ตามขนาดหูตะกร้าตามที่ต้องการ แล้วใช้ปลายทั้งสองด้านเสียบเข้าไปในชิ้นงาน ใช้ลวดเส้นกลมพันเก็บขอบให้เรียบร้อย

การล้าง ชิ้นงานเสร็จสมบูรณ์ นำมาล้างน้ำกรดดินประสีวเพื่อให้สิ่งสกปรกหลุดออกจากเส้นทองเหลือง และทำให้เส้นทองเหลืองมีสีเหลืองสวยงาม จากนั้นล้างด้วยน้ำสะอาดนำไปชুব่น้ำยาโครมิกซ์ ล้างน้ำสะอาดอีกครั้งแล้วชুব่น้ำยาซิลิโคน ผึ่งแดดประมาณ 1 ชั่วโมง ชิ้นงานจะแห้งสนิทและมีความเงางาม บางวันที่มีปริมาณแสงแดดน้อย อาจต้องใช้เวลาผึ่งแดดนานขึ้น ประมาณ 3 - 4 ชั่วโมง ชิ้นงานจึงจะแห้งสนิท

การติดขอบชิ้นงาน

การติดหู

การพัฒนาของงาน หัตถกรรมจักสานทองเหลือง

การพัฒนาของงานจักสานทองเหลือง โดยการได้ต้นแบบจากผลิตภัณฑ์อื่น ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างชิ้นงานใหม่ เช่น จากรูปแบบสินค้าเครื่องปั้นดินเผา ไม้ไผ่ หวาย ผ้าไหม และของใช้ในครัวเรือนที่เคยมีใช้ในชีวิตประจำวันในอดีต มีการคิดค้น ดัดแปลง เพิ่มเติมลวดลายเพื่อให้ผลิตภัณฑ์จักสานทองเหลืองดูสวยงามสะดุดตาของผู้ที่ชื่นชอบซื้อไปเก็บสะสมใช้ประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือน

ประเภทผลิตภัณฑ์งานจักสานทองเหลืองที่มีการพัฒนาที่เป็นที่รู้จักและมีความนิยมทั้งคนไทยและต่างชาติ เช่น

- ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ตะกร้า พาน กระจาด ก่องทิชชู ถังใส่ขยะ เป็นต้น
- ประเภทของตกแต่งบ้าน เช่น โคมไฟ แจกัน เป็นต้น
- ประเภทของที่ระลึก ของขวัญ ของชำร่วย เช่น กระจาดใบจิ๋ว ก่องใส่นามบัตร ที่ใส่ปากกา เป็นต้น
- ประเภทงานที่ปรับประยุกต์พัฒนาตามความต้องการของลูกค้า ที่สามารถสร้างสรรค์ผสมผสานตามความต้องการ และจินตนาการของช่าง

การดูแลรักษางานหัตถกรรม จักสานทองเหลือง

ผลิตภัณฑ์ทองเหลืองสานทำจากทองเหลืองแท้มีกรรมวิธีในการผลิตป้องกันการเปลี่ยนสี ปกติควรใช้ผลิตภัณฑ์กับงานแห้ง โดยปิดฝุ่นทำความสะอาด ในกรณีที่มีสิ่งสกปรกมากต้องการล้างควรใช้น้ำยาล้างเครื่องเงิน ผงซักฟอก น้ำยาล้างจานหรือน้ำมะขามเปียกล้างทำความสะอาด แล้วนำไปผึ่งแดดหรือทำให้แห้งด้วยความร้อน

หัตถกรรมจักสานทองเหลือง : งานหัตถกรรมที่กำลังจะเลือนหาย

งานจักสานทองเหลืองเป็นงานหัตถกรรมจักสานที่ต้องอาศัยช่างฝีมือ สร้างสรรค์งาน ทั้งการสร้างสรรค์ชิ้นงานต่างๆ และมีความสามารถในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้เป็นไปตามความต้องการของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ถือเป็นเสน่ห์และเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ทำให้งานจักสานทองเหลืองยังเป็นที่นิยมอยู่

และด้วยงานเครื่องทองเหลืองสาน ถือเป็นงานหัตถกรรมที่มีความยุ่งยากทั้งในเรื่องของการหาวัตถุดิบ และขั้นตอนกระบวนการทำ ในปัจจุบันผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการสานทองเหลืองนั้นลดน้อยลง จนแทบจะไม่มีผู้สืบทอดงานประเภทนี้อ่างจริงจัง และถึงแม้จะยังมี กลุ่มทองเหลืองสานตำบลท่าไข่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ยังคงสืบสานการทำอยู่แต่อาจถือเป็นรุ่นสุดท้ายในขณะนี้ และ “งานสานทองเหลือง” อาจสูญหายไปจากสังคมไทยในที่สุด

แหล่งที่มาข้อมูล และเอกสารที่ใช้ในการอ้างอิงการจัดทำข้อมูล
สัมภาษณ์ คุณณิชาภัทร อัครอมรรณ, www.otoptoday.com,
www.biogang.net